

Lietuvos Respublikos piliečių vardai ir pavardės su raidėmis *x*, *w* ir *q*: argumentai *pro* ir *contra*

Lina Murinienė

Vilniaus universitetas, Komunikacijos fakultetas
Vilnius University, Faculty of Communication
<https://orcid.org/0009-0000-0694-8124>
lina.muriniene@kf.vu.lt
<https://ror.org/03nadee84>

Anotacija. Šiame straipsnyje, remiantis kokybine giluminių pusiau struktūruotų interviu, atliktų 2022 metų rugpjūčio – gruodžio mėnesiais, turinio analize, nagrinėjama, kaip vertinamas 2022 m. sausio 18 d. Seimo priimtas įstatymas, leidžiantis Lietuvos piliečių pavardes rašyti lotyniškais rašmenimis, įskaitant *x*, *w* ir *q*, tik be diakritinių ženklų. Atliekant kokybinę turinio analizę laikytasi retorinės komunikacijos schemos, kuri būdinga informaciniais samprotaujamiesiems tekstams, turintiems įtikinėjimo branduolį. Iš dalies vadovautasi Franc'o H. van Eemeren'o ir Rob'o Grootendorst'o pateikta argumentavimo tyrimo metodikos schema. Labiausiai susitelkta į pagrindinių tezių ir argumentų analizę. Ji atlikta nustatant loginę topiką. Tyrimo rezultatai atskleidžia požiūrį į Seimo priimtą įstatymą įvairovę ir išgrynina argumentus, kuriais remiamasi palankiai ar nepalankiai vertinant minėtąjį įstatymą. Tyrimo pateikiami duomenys, surinkti vykdant mokslinį projektą „Jungiančioji skaitmeninė atmintis paribiuose: kultūrinės tapatybės, paveldo komunikacijos ir skaitmeninės kuratorystės praktikų socialiniuose tinkluose tyrimas“. Projektas finansuotas Europos socialinio fondo lėšomis pagal Lietuvos mokslo tarybos dotacijos sutartį.

Raktažodžiai: *Lietuvos piliečių pavardės, asmens dokumentai, kalbos politika, komunikacija, argumentai*

Names and Surnames of Citizens of the Republic of Lithuania with the Letters *X*, *W* and *Q*: *Argumentum Pro* and *Contra*

Summary. Until 2022, the names and surnames of persons of non-Lithuanian nationality in the passport of a citizen of the Republic of Lithuania were written in Lithuanian characters. The original form, written in Latin characters, including the letters *x*, *w* and *q*, could be retained by citizens of another state. According to a new law adopted by the Seimas of the Republic of Lithuania in 2022, in certain cases, the names and surnames of citizens of the Republic of Lithuania and their children may be written in Latin characters, including *x*, *w* and *q*, without diacritical marks. There were heated discussions on the so-called issue of the three letters in the media.

The study aims to reveal the diversity of views on the Seimas' decision and clarify the arguments used to evaluate the law mentioned earlier favourably or unfavourably. The research material is 16 in-depth semi-structured interviews. Respondents are users of social networks, mostly Facebook; all of them are of Lithuanian nationality.

A rhetorical communication scheme was used to conduct qualitative content analysis typical of informative argumentative texts. The argumentation research scheme presented by Frans H. van Eemeren and Robert Grootendorst was partly followed, focusing mostly on the main statements and arguments. The work was carried out by identifying logical topic.

The research revealed a fairly broad assessment of the law adopted by the Seimas – from very unfavourable to highly supportive. Most of the arguments of the opposing sides are based on the same logical topic: the alphabet, the ability to read, language norms, relations with Poland, integration and self-integration of national minorities, and individual rights. The argumentation of those who disagree with the Seimas decision, in addition to the already mentioned topics common to both sides, encompass the issue of national identity and criticism of the government (attitudes towards the state language and laws).

Both sides rely not only on linguistic but also on legal, social, political, geopolitical, and ideological arguments. Based on the insights of the respondents who evaluated this Seimas decision favourably, we could speak about the emotional arguments, characteristic of the opposing side, which have psychological and traumatic aspects associated with polonophobia.

The research was conducted from 2020 to 2023 as part of the “Connective digital memory in borderlands: A mixed-methods study of cultural identity, heritage communication and digital curation on social networks” project.

Keywords: *surnames of Lithuanian citizens, personal documents, language policy, communication, arguments*

1. Įvadas

Pavardžių rašyba originalo kalba lotyniškais rašmenimis viešojoje vartosenoje jau įteisinta beveik tris dešimtmečius – nuo 1997-ųjų¹. Tada priimtas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. 60 reglamentavo, kad originalios (arba, kitaip tariant, autentiškos) asmenvardžių formos (*Churchill, Mickiewicz, Nietzsche*) vartotinos mokslinėje literatūroje, reklaminiuose ir informaciniuose leidiniuose, specialiuose tekstuose, taip pat oficialiuose dokumentuose; adaptuotos, t. y. pagal tarimą perrašytos, formos (*Čerčilis, Mickevičius, Nyčė*) – grožiniuose kūriniuose, vaikams bei, atsižvelgiant į amžių, jaunimui skirtuose leidiniuose. Čia iškart pasakytina, kad pagrindinis dokumentas, reglamentavęs asmenvardžių rašymą Lietuvos Respublikos piliečių pasuose, buvo 1991 metais Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtas nutarimas Nr. I-1031². Pagal jį nelietuvių tautybės asmenų vardai ir pavardės turėjo būti rašomi lietuviškais rašmenimis. Piliečio pageidavimu vardas ir pavardė pase galėjo būti parašyti dvejopai: (1) pagal tarimą ir nesugramatinti (tai yra be lietuviškų galūnių, pvz., *Ivanov, Mickevič*) arba (2) pagal tarimą ir gramatinami (pridedant lietuviškas galūnes, pvz., *Ivanovas, Mickevičius*).

¹ Žr. iki 2022 m. sausio 6. d. galiojusį Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. birželio 19 d. nutarimo Nr. 60 „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ 5–8 punktus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41265> (žiūrėta 2024 11 11). Paskutiniai pakeitimai, susiję su svetimų kalbų asmenvardžiais, priimti 2016 m. gegužės 26 d. nutarimu Nr. N-1 (158), žr. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4f6dd40029c611e6a222b0cd86c2adfc> (žiūrėta 2024 11 11). Atskira rekomendacija „Dėl autentiškų asmenvardžių gramatinimo“ priima Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2016 m. gegužės 26 d. protokoliniu nutarimu Nr. PN-3, žr. <https://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/rekomendacija-del-autentisku-asmenvardziu-gramatinimo> (žiūrėta 2024 11 11).

² Žr. 1991 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimą Nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ (Žin., 1991, Nr. 5-132): <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.652> (žiūrėta 2025 02 21).

Esant tokiam asmenvardžių reglamentavimui, ilgainiui vartosenoje susiklostė dvilypė situacija. Jeigu asmuo yra, tarkim, žymusis XVIII–XIX a. poetas *Adam Mickiewicz*, jo asmenvardį galima pateikti dvejopai: (1) perrašytą lietuviškomis raidėmis ir sugramatintą, tai yra iki galo adaptuotą, įprasta tradiciniame lietuvių kalboje vardo forma (*Adomas Mickevičius*), ir (2) užrašytą originalo forma – *Adam Mickiewicz*, rišliame tekste pridodant lietuvišką galūnę tiesiai (*Adam Mickiewiczius*) arba po apostrofo (*Adam'as Mickiewicz'ius*). Tačiau jeigu *Adam Mickiewicz* yra Lietuvos Respublikos pilietis lenkas, jo asmenvardis, užrašytas asmens dokumente, turėjo tik sulietuvintą rašybos variantą, kuris galėjo būti sugramatintas (*Adomas Mickevičius*) arba nesugramatintas (*Adam Mickevič*).

Lietuvos piliečių vardų ir pavardžių rašyba asmens dokumentuose darėsi vis aktualesnė. 2022 m. sausio 18 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymą³. Jis įsigaliojo tą pačių metų gegužės 1 d. Nuo tada nustojo galioti 1991 metų Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Nr. I-1031.

Pagal Seimo priimtą naują įstatymą, Lietuvos Respublikos piliečių ir jų vaikų vardai ir pavardės tam tikrais nustatytais atvejais gali būti rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis, įskaitant x, w ir q, tik be diakritinių ženklų. Aštrios diskusijos vadinamuoju trijų raidžių x, w ir q klausimu virė socialiniuose tinkluose, žiniasklaidoje ir kitose medijose. Tai, kad minėtasis įstatymas neatitiko visuomenės lūkesčių, matyti net iš trijų vienas po kito įregistruotų šio įstatymo pakeitimo projektų⁴. Taigi Lietuvos piliečių pavardžių rašybos klausimas vis dar lieka atviras⁵. Pastaruoju metu jis nagrinėtas teisiniu (Kūris 2022) ir, žinoma, kalbos politikos (Kalėdienė, Aleknavičienė 2024) aspektu.

Kalbos politikos tyrimai leidžia spręsti komunikacijos problemas (Schmid 2001; Jones 2015), įgalina imtis socialinių pokyčių (Cooper 1989, 2010; Alexander, von Scheliha 2014; Ricento 2014, 2019). Ypač šiuo požiūriu minėtina Thom'o Ricento (2000) studija, kur gana išsamiai pristatomi kalbos politikos ir planavimo tyrimai nuo Antrojo pasaulinio karo iki šių dienų. Be kita ko, studijoje teigiama, kad maždaug nuo XX a. 9-ojo deš. vidurio iki dabar matyti polinkis nuo kritinės sociolingvistikos vis labiau pereiti prie kalbos politikos tyrimų, sąlygojamų naujosios pasaulio tvarkos, postmodernizmo ir žmogaus teisių, susijusių su kalba (Ricento 2000: 16–22). Kalbos politika įvairiais aspektais aptariama Bernard'o Spolsky'io (2004; 2021), Neil'o Bermel'o (2007), Jaine'ės Beswick (2007), Vasiliki Georgiou (2011), Suresh'o Canagarajah (2017), Leigh'o Oakes'o ir Yael'os Peled (2017), Ernest'o Andrews'o (2018), Florence'ės Bonacinos-Pugh (2024), Kristof'o Savski'io (2024) ir kt. darbuose.

Lietuvoje kalbos politika nagrinėjama kalbos ideologijos (Vaicekauskienė, Šepetys 2016; Vaicekauskienė 2017) ar labiau sociolingvistiniu aspektu (Ramonienė 2022), nors yra ir kitokio pobūdžio darbų (Smeto-

³ <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/c8890cd07e6e11ec993ff5ca6e8ba60c> (žiūrėta 2024 11 11).

⁴ Seimo narių Ritos Tamašunienės ir Česlav'o Olševski'io 2022 m. rugsėjį ir 2023 m. balandį įregistruoti pakeitimo projektai: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2b58716029fb11edbf47f0036855e731?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=c2bee8f-996c-4e2f-b8e9-d44db7a0c532> (žiūrėta 2024 11 11) ir <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/4a3471b0e3ff11eda305cb3bdf2af4d8?positionInSearchResults=3&searchModelUUID=456fa496-6d2b-4a7b-bd09-2a22194e49d4> (žiūrėta 2024 11 11). Trečiasis 2023 m. gegužę Seimo narės Ievos Pakarklytės registruotas projektas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e557d8a0ea5611eda305cb3bdf2af4d8?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=456fa496-6d2b-4a7b-bd09-2a22194e49d4> (žiūrėta 2024 11 11).

⁵ Rengiant šį straipsnį publikuoti, Seime buvo įregistruoti du nauji projektai: pirmą pateikė Seimo nariai: Laurynas Šedvydis, Jūratė Zailskienė, Orinta Leiputė, Tomas Martinaitis, Jurgita Šukevičienė, Indrė Kizienė, Saulius Luščikas, Ruslanas Baranovas, Andrius Busila, Viktorija Čmilytė-Nielsen, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/1e974fe0f01f11ef8e36d3cb9a713df7> (žiūrėta 2025-02-23), kitą pateikė Seimo nariai: Rita Tamašunienė, Česlav'as Olševski ir Jaroslav'as Narkevič, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/0b7e70c0f4d211ef9d99d2fe6e18f3b4?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=6dec8e8d-ff31-4fc8-a23a-cd8b9c88356d> (žiūrėta 2025-02-27). Abiejų įstatymo projektų esmė – įteisinti rašybą su diakritikais.

nienė 2014; Vaišnienė 2014; Miliūnaitė 2022). Atskirai minėtina kolektyvinė Gabrielle'ės Hogan-Brun, Uldžio Ozolinio, Meilutės Ramonienės ir Mart'o Rannut'o (2008) kalbos politikos studija, kur plačiai pristatyta ne tik Lietuvos, bet ir Latvijos bei Estijos situacija. Dėmesio verta gana plati buvusių Rytų bloko šalių sociolingvistinės situacijos nuo Brandenburgo iki Sachalino apžvalga (Laihonen et al. 2016). Joje aptariami Lietuvoje pastaraisiais dešimtmečiais įvykę sociopolitiniai pokyčiai, kuriuos sąlygojo nauja kalbų politika ir itin pakitusi kalbinių kodų socialinė vertė. Aktuali Vuko Vukotičiaus (2019) disertacija, kurioje palyginti išsamiai aptariamos kalbos ideologijos Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje bei Baltijos, Skandinavijos ir buvusios Jugoslavijos regionuose. Suomijos ir Lietuvos kalbų politika gana plačiai pristatoma veikale „The Social Status of Languages in Finland and Lithuania: A Plurimethodological Empirical Survey on Language Climate Change“ (Kessler, Pantermöller 2020).

2020–2023 m. vykdant projektą „Jungiančioji skaitmeninė atmintis paribiuose: kultūrinės tapatybės, paveldo komunikacijos ir skaitmeninės kuratorystės praktikų socialiniuose tinkluose tyrimas“⁶, be kitų klausimų, susijusių su projektu, nagrinėtos kultūrinės tapatybės ir kalbos sąsajos, atsiskleidžiančios iš diskusijų socialiniuose tinkluose. Kaip jau teigta, diskusijos vadinamuoju trijų raidžių x, w ir q klausimu socialiniuose tinkluose ypač paastrėjo 2022 m. Seimui priėmus įstatymą, leidžiantį Lietuvos Respublikos piliečių pavardes tam tikrais nustatytais atvejais rašyti lotyniškais rašmenimis, įskaitant x, w ir q, tačiau be diakritinių ženklų (toliau – Seimo sprendimas).

Šiame straipsnyje pristatomo tyrimo **tikslas** – atskleisti požiūrio į Seimo sprendimą įvairovę ir išgryninti argumentus, kuriais remiamasi palankiai arba nepalankiai vertinant minėtąjį sprendimą. Tyrimo **objektas** – argumentai, išsakyti Seimo sprendimo priimtinumui ar nepriimtinumui pagrįsti.

Tiriamoji **medžiaga** – 16 giluminių pusiau struktūruotų interviu. Jie atlikti nuotoliu, daugiausia naudojantis „Microsoft Teams“ programa. Vienas interviu trunka apie valandą, iš viso surinkta maždaug 16 val. trukmės įrašų. Interviu atlikti 2022 m. rugpjūčio – gruodžio mėn. Respondentai – socialinių tinklų, labiausia „Facebook“, naudotojai – žmonės, kuriems rūpi paveldo komunikacija, kultūrinė tapatybė ir lietuvių kalba. Atliekant respondentų atranką, pirmiausia žiūrėta, kad jie turėtų aiškią nuomonę vadinamuoju trijų raidžių klausimu. Respondentų amžius nuo 22 iki 72 metų, 10 vyrų ir 6 moterų. Visi lietuvių tautybės. Dauguma turi aukštąjį išsilavinimą, du interviu metu studijavo universitete, vienos respondentės išsilavinimas vidurinis. Respondentų duomenys nuasmeninti. Transkribuojant tekstus, naudotasi kalbos technologijų įmonės „Tilde“ programa „Transcribe“. Transkripcija tikslinta kiekvieną įrašą atidžiai išklausant. Kalbos taisyklingumo požiūriu interviu tekstai neredaguoti.

Tyrime taikyta įprastinė darbo su interviu medžiaga metodika (Flick 2018: 203–304). Darant įrašus kruopščiai laikytasi visų etikos reikalavimų, nustatytų Atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimo gairėse⁷. Kokybiniai duomenys apdoroti pagal minėtame projekte išdiskutuotą ir išbandytą metodiką (dar žr. Flick 2018: 417–431; Lo Bianco 2015: 69–80). Sociologiniuose kokybinio pobūdžio tyrimuose, keldamas aktualią visuomenei rūpimą problemą, tyrėjas dažnai atstovauja vienai ar kitai ginamai idėjai. Šiame straipsnyje pristatomame tyrime stengtasi išlaikyti kuo didesnę objektyvumą, atsižvelgiant į kokybinio tyrimo metodologinės procedūros, o ypač į medžiagos atrankos ir jos interpretavimo kritiką (plačiau žr. Lo Bianco 2015: 71; plg. Ricento 2000: 16). Siekiant kuo objektyviau įgyvendinti tyrimo tikslą – atskleisti požiūrio į Seimo sprendimą įvairovę ir išgryninti argumentus – susitelkta į patį kokybinio tyrimo objektą – argumentus, kuriais remiamasi palankiai arba nepalankiai vertinant minėtąjį sprendimą. Todėl atliekant respondentų atranką žiūrėta, kad abi viena kitai prieštaraujančios pusės tyrime būtų atstovaujamos kuo lygiau.

⁶ Projektas finansuotas Europos socialinio fondo lėšomis pagal Lietuvos mokslo tarybos dotacijos sutartį.

⁷ Atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimo gairės, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/1a13d0423da1f1ec99bbc1b08701c7f8/asr> (žiūrėta 2024-12-07).

Respondentams pateikti tokie teminiai klausimai:

1. Kaip vertinate Seimo priimtą sprendimą, pagal kurį Lietuvos piliečių pavardės gali būti rašomos lotyniškais rašmenimis, įskaitant raides *w*, *q*, *x*? (Kodėl tokios nuomonės laikotės?)
2. Atkūrus nepriklausomybę, užsieniečių asmenvardžiuose, įmonių pavadinimuose, prekių ženkluose pradėtos vartoti raidės *w*, *q*, *x*. Kokią, jūsų manymu, įtaką tai turi kalbai? (Kodėl?)
3. Ar kalba gali būti siejama su tautine tapatybe? (Taip / ne. Kodėl? Kaip?)
4. Kaip keičiasi visuomenės požiūris į kalbą? (Į gera ar į bloga? Kodėl taip manote?)

Tyrimas, kaip jau teigta, kokybinis, todėl nebuvo kelta tikslo išsiaiškinti, kuriai pusei atstovaujančių – pritarančiųjų Seimo sprendimui ar jam nepritarančiųjų – respondentų yra daugiau. Rūpėjo išsiaiškinti, *kaip* argumentuojama. Tad susitelkta į argumentus.

Tinkamai parenkamų argumentų svarba skirtingose komunikacinėse situacijose plačiai nagrinėjama užsienio mokslo darbuose (Couldry, Hepp 2013; Koszowy, Walton 2017; Habernal et al. 2018; Dai, Kustov 2022; Koszowy et al. 2022; Blumenau, Lauderdale 2024; Plung 2024 ir kt.). Lietuvoje argumentavimo tyrimų komunikaciniu aspektu, ypač turint omenyje politinės komunikacijos lauką, pastaruoju metu randasi vis daugiau (Linkevičiūtė 2011; Jurgelionytė 2015; Kavaliauskaitė 2018; Aleksandravičius 2019; Vaičekauskienė 2019).

Atliekant kokybinę turinio analizę (Flick 2018: 482–488), laikytasi retorinės komunikacijos schemos, kuri būdinga informaciniams samprotaujamiesiems tekstams, turintiems įtikinėjimo branduolį: nagrinėjama, kaip pristatoma tema, kaip komentuojama situacija, kokia tezė formuluojama, kaip ji argumentuojama, kokie problemos sprendimo būdai siūlomi (Koženiauskienė 2001: 127–141; 2009: 147–161). Vadovautasi Franc'o H. van Eemeren'o ir Rob'o Grootendorst'o pateikta argumentavimo samprata, prie kurios jie priėjo apibendrinę savo ir kitų tyrėjų darbus nuo Aristotelio iki mūsų laikų. „Argumentavimas yra žodinė, socialinė ir racionali veikla, siekiant įtikinti protingą kritiką (*reasonable critic*) dėl tam tikros nuomonės priimtumo, pateikiant teiginių rinkinį, patvirtinantį arba paneigiantį (*justifying or refuting*) nuomonėje išreikštą teiginį“ (Eemeren, Grootendorst 2003: 1). Minėtame veikale siūloma argumentavimo tyrimo metodikos schema, apimanti visą diskusijų argumentavimo procesą kaip sistemą: 1) nustatomi teiginiai, dėl kurių ginčijamasi, 2) nagrinėjami diskusijos dalyvių vaidmenys, 3) analizuojamos pagrindinės tezės, kurias norima įrodyti, 4) argumentai, kuriais diskusijos dalyviai mėgina įrodyti savo teiginius, 5) argumentavimo struktūra, 6) argumentavimo schemos (Eemeren, Grootendorst 2003: 118).

Van Eemeren'o ir Grootendorst'o pasiūlytoji schema puikiai tinka gyvai diskusijai, kurioje čia ir dabar savo nuomonę reiškia viena kitai prieštaraujančios pusės. Interviu pokalbiai, kurie sudaro šiame straipsnyje pristatomo tyrimo medžiagą, tik su tam tikromis išlygomis atitinka gyvos, realiai vykstančios diskusijos esmę. Į tai atsižvelgus, plačiau nenagrinėta argumentavimo struktūra ir schemos. Respondentų, išreiškiančių savo nuomonę interviu pokalbyje dėl pavardžių ir vardų rašybos, argumentavimo strategijos nėra grynos, jos susipina ir ne visomis jomis pasinaudojama. Be to, šio tyrimo objektas – ne argumentavimas kaip procesas, o argumentai kaip rezultatas.

Šiame tyrime labiausiai susitelkiama į pagrindinių tezių ir argumentų analizę, kuri atliekama nustatant loginę topiką⁸ – tam tikrus loginius žingsnius, padedančius plėtoti mintis (Koženiauskienė 2009: 116).

⁸ Topo sąvoka pirmą kartą pavartota ir pati topika aprašyta Aristotelio „Retorikoje“. Topika ir argumentavimas yra neatsiejami (Eemeren, Grootendorst 2003: 49; Koženiauskienė 2009: 116).

2. Tyrimo rezultatų analizė

2.1. Seimo sprendimo nepriimtino argumentavimas

Nepalankiai Seimo sprendimą vertinantys respondentai tvirtina, kad tai yra „minusas lietuvių kalbai“ (V 70⁹). Tas „minusas“ grindžiamas keletu argumentų. Dažniausiai argumentuojama naujų raidžių įvedimu į lietuvių kalbą, lietuviško raidyno, kuris yra nusistovėjęs per šimtmečius, keitimu. Argumentuojant remiamasi lietuviško rašto evoliucija net „ne nuo Mažvydo laikų, bet nuo senojo lietuviško teksto rankraščinio. Net dar seniau. <...> Ta rašto evoliucija vyko iki pat XX amžiaus ir dabar mes turim idealų raštą, ir mums nėra prasmės jo keisti, nes visus garsus mes galim išreikšti tom pačiom savom raidėm“ (V 72).

Respondentai atkreipia dėmesį, kad rašytinė ir sakytinė kalbos forma yra glaudžiai susijusios ir veikia viena kitą. Raidyno suvokimas, jo pažinimas ir rašto normų pastovumas yra labai svarbu. Lietuvių kalbai nebūdingas rašymo būdas apsunkina skaitymą, teksto suvokimą, klibina kalbos normas. Respondentai pastebi, kad „atsirado tikrai daug žodžių, kuriuos žmonės arba nutyli, nes neperskaito, nes nežino, kaip iš tikrųjų reikėtų, arba skaito tikrai labai netaisyklingai. Pagal niekam neatitinkančius dalykus. O tai yra bėda. Taip neturi būti“ (M 69). Diskutuojant apie raidžių x, w ir q įvedimą, teigiama, kad „tos trys raidės niekad, niekada nepalengvino, tik apsunkino“ rašybą. Šios lotynų abėcėlės raidės iki galo netenkina kitų kalbų poreikio raštu perteikti savo garsų sistemą. „Beveik kiekviena kalba savo rašte įvedė diakritikus. Ta pati lenkų kalba, čekų kalba. Ir kai mes rašom Dvoržako pavardę čekiškai, tai rž turi būti ř su paukščiuku kaip š, ž. Tą ř jie taria kaip rž. Be to paukščiuko r – mes skaitom Dvorakas. Mes iškraipom pavardę vien dėl tų, mano manymu, netinkamų pastangų rašyti originaliai“ (V 72). Taip atsiranda daug iškraipytų ir visiškai neatpažįstamų asmenvardžių formų, o tai, respondentų teigimu, prasilenkia su lietuvių kalbos normomis.

Yra ir kategoriškai nusistačiusių respondentų, teigiančių, kad tuo žingsniu griauamas lietuviškas raidynas, kad kalba tampa bevertė ir „kai kam atrodo juokinga dabar“ (V 62). Šie respondentai tvirtai gina lietuvių kalbos saugojimo idėją. Tą „saugojimą“ jie supranta kaip nuolatinį rūpinimąsi kalba ir tą rūpinimąsi visų pirma sieja su normų laikymusi. Todėl griežtai pasisako prieš visa, kas prasilenkia su kalbos normomis. Dažniausiai šios nuomonės laikosi vyresnės kartos atstovai, Vincą Urbutį ir kitus jo bendraamžius kalbininkus laikantys autoritetais ne tik dalykiniu, lingvistiniu, bet ir moraliniu požiūriu. „Aš esu ryškiai prieš trijų svetimų raidžių įteisinimą asmenvardžiuose. <...> Jeigu jūs įlįsite į mūsų dabartinę lietuvišką raidyną, tai bus pradžia lietuvių kalbos mirties¹⁰. Čia yra Vinco Urbučio žodžiai. Tai aš tą ir įžvelgiu dabar“ (V 67).

Respondentų argumentai dažnai siejami su tautine tapatybe, kuri, įvedus minėtąsias tris raides, būtų prarandama: „Tas žingsnis lietuvių kalbos tam identitetui išlaikyti nėra geras“ (V 70). Teigiama, kad „dabar kalba atrodo juokinga kai kam“ (V 62) arba tokia natūrali „kaip kvėpuojamasis oras“ (M 22), apie kurį tiesiog nesusimąstoma, kol neatsiranda kokių akivaizdžių problemų. Ji nebeturi tokios ver-

⁹ Respondentų kodavimas atliekamas taip: V reiškia vyras, M – moteris, skaičius – metai, kurių buvo respondentas interviu metu. Dvi respondentės, kurių amžius sutampa, koduojamos M1 52 ir M2 52.

¹⁰ Lietuvių kalbos mirtis, pasak Urbučio (2007), esą prasidėjusi nuo lietuvių kalbos išdavystės, kai Valstybinė lietuvių kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Seimo 1997 metais svetimų kalbų asmenvardžius leido rašyti originalo kalba mokslinėje literatūroje, reklaminiuose, specialiuose tekstuose, taip pat oficialiuose dokumentuose (išskyrus Lietuvos Respublikos piliečių asmens dokumentus). Kalbos komisijos 1997 m. birželio 19 d. nutarimo Nr. 60 3.2 punktą žr. čia: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41265> (žiūrėta 2024 12 07).

tės, kokią turėjo Sąjūdžio laikais ar dar anksčiau. „Manau, kad visuomenei kalba labai labai smarkiai paskutinį kartą rūpėjo tada, kai jinai buvo uždrausta“ (M 22). Yra respondentų, kurie ypač piktnasi priešingos nuomonės atstovų polinkiu sumenkinti problemą sakant neva tai esančios tik „trys raidytės!“ (V 62). Neišmanant konteksto „trys raidytės atrodytų juokingai, nes, tiesą sakant, reikia žiūrėti, o kodėl?“ (V 62). Atgavus nepriklausomybę, vis pasigirsdavo balsų, kad kitų tautų Lietuvos piliečiai, o ypač lenkai, galėtų vartoti savo rašmenis asmens dokumentuose. Ką reiškia tos trys raidės? Jos yra simboliai ir „kovoje dėl simbolių. Tai gali būti svastika, Gediminaičių stulpai, vytiš arba raidės kokios nors“ (V 62). Lietuviai turėtų „įsikalti į galvą, kad mums, lietuviams, turintiems vieną archajiškiausių gyvųjų kalbų pasaulyje, būtent lietuvių kalba yra pats ryškiausias ir svarbiausias tapatybės ženklas“ (V 67). Taigi kalbama ne apie šiaip „raidytes“, o apie lietuviškosios tapatybės simbolius.

Yra nuomonių, kad kalba ir jos normos aptariamuoju atveju nėra esminis dalykas. „Kaip mes susinorinome kalbą, taip galėtume ir kitaip susinorminti“ (V 32). Svarbiausias argumentas būtų ne kalbinis, o politinis. Respondentai teigia, kad aptariamasis asmenvardžių rašybos pokytis išplaukia ne iš visuomenės, ne iš kalbos vartojimo praktikos, o iš politinio spaudimo. Per svarbus dalykas yra valstybinė kalba, „kad pokyčiai joje galėtų būti daromi dėl kažkokių įtakų, ne dėl jos vystymosi, o dėl to, kad kažkas prašė“ (V 32). Nepritariančiųjų sprendimui teigimu, kitakalbiai „reikalavo daug ko: ir turto, ir žemės, ir atlyginimų, ir ten infrastruktūrų visokių. Ypač Rytų Lietuvoje“ (V 62). Tačiau, kaip teigia respondentai, patiems kitakalbiams tai nerūpėjo. To reikalavo ne mūsų šalies kitakalbiai piliečiai, o „kita valstybė per politikus Lietuvoje, tai čia yra nuolaidos kitai valstybei“ (V 62).

Respondentai diskutavo ne tik apie visuomenės, bet ir apie valdžios požiūrį į valstybinę kalbą. Respondentų supratimu, vartodami valstybinę kalbą visi piliečiai, kalbantys įvairiomis kalbomis, tampa lygūs. Ne todėl, kad valstybinė kalba geresnė, archajiškesnė ar modernesnė, o todėl, kad „valstybė pagal pagrindinę tautą mano, kad ši kalba turi būti valstybinė“ (V 62). Tada visi valstybės santykiai su piliečiais, įskaitant švietimą ir piliečių asmenvardžių rašymą dokumentuose, vyksta valstybine kalba. „Bet kokie nusileidimai šitoje vietoje <...> silpnina pačios valstybės valstybingumą“ (V 62). Respondentų įsitikinimu, valstybinės kalbos monopolis viešajame valstybės gyvenime yra būtinas, nes tai yra vienas iš esminių visuomenės integravimosi veiksnių. Nėra valstybės pozicijos – nėra pačios valstybės. Nepritariantys Seimo sprendimui apgailestauja, kad Lietuva negeba integruoti savo tautinių mažumų, nesvarbu, kokios jos būtų. Lietuvai, kaip mažai šaliai, yra „labai rizikinga siekti tautinės įvairovės“ (V 32).

Yra respondentų, Seimo sprendimą vertinusių nepalankiai dėl teisinių priežasčių. Jų nuomone, „Lietuvai didžiulį pavojų kelia teisinis nihilizmas“ (V 63) ir liberalų deklaruojama „laukinė laisvė“ (V 67). Šitas įstatymas, respondentų įsitikinimu, buvo priimtas pažeidžiant Konstituciją ir Kalbos įstatymą, „pažeidžiant civilizuotos visuomenės sutartas normas“ (V 63).

Vis dėlto daugiau respondentų savo nepritarimą Seimo priimtam sprendimui linkę grįsti labiau politiniais, ideologiniais argumentais. Respondentai sako, kad dažniausiai girdimas „melas, nors tebūnie tai interpretacijos klausimas“ (V 32), yra teigimas, esą pavardė ir vardas yra asmens privati nuosavybė. Jeigu tai būtų tiesa, tai tik „labai labai unikalia prasme“, nes pats asmuo, būdamas izoliuotas nuo visuomenės, ja niekaip negalėtų naudotis. „Įsivaizduokim staiga, kad nelieka visuomenės aplink mus, liekam mes vieni ir nėra nieko, ką gali nuveikti su savo vardu ir pavarde, nes ji tave identifikuoja kitiems. Ji egzistuoja tam, kad kiti galėtų tave įvardyti. Ir iš esmės šita tavo privati nuosavybė yra tik tiek ir tol, kol kiti ja naudojami ir yra jų patogumui“ (V 32). Aptariamąjį pavardžių rašybos įstatymą priėmusios partijos vadovavosi ideologine nuostata, kad laisvė ir įvairovė yra savaime gerai ir visais atvejais reikia to siekti, nekreipiant dėmesio į karo Ukrainoje kontekste ypač paastrėjusią geopolitinę valstybės situaciją.

2.2. Išlygų dėl Seimo sprendimo priimtino ar nepriimtino argumentavimas

Tarp pritariančių Seimo sprendimui yra teigiančių, kad „nepatinka tikrai sąlygos, kurios yra sudarytos keisti dabartinius Lietuvos piliečių dokumentus pagal tautybę“ (M 69). Teisę keisti pavardę įgijo Lietuvos lenkai, o, tarkim, latviai ar kitų tautų Lietuvos piliečiai (kai kurie respondentai mini net žemaičius), tokios teisės neturi. Šių respondentų supratimu, teisė į autentišką asmenvardžio formą Lietuvos piliečio dokumente turėtų būti suteikta visiems.

Respondentai, neigiamai vertinantys Seimo sprendimą, nėra kategoriški, kai kalbama apie užsieniečių pavardes. Šiuo atveju jie linkę daryti išlygą. Užsieniečių pavardės galėtų būti rašomos su x, w ir q, jei asmuo gyvena Lietuvoje, turi Lietuvos pilietybę, taip pat moterims, kurios „išteka už ten turko, arabo ir panašiai“ (M 57). Tokį rašybos būdą respondentai suprastų „kaip praktinį variantą, kada žmogus iš kitos šalies atvyksta ir jam ten reikia tą pavardę, na, kažkaip tai išversti“ (V 70).

Abejojantys Seimo sprendimu labiau linkę į palankų vertinimą, nors „toks dvejojimas jausmas būtų“ (M2 52). Viena vertus, „lyg kaip lietuviui atrodytų, kad turėtų būti be tų rašmenų, kurių mes neturim“, bet, kita vertus, reikia gerbti ir kitų tautų žmones. „Jie turi turbūt tokią teisę savo pavardę matyti originaliai, aš taip galvoju“ (M2 52).

2.3. Seimo sprendimo priimtino argumentavimas

Respondentai, palaikantys Seimo sprendimą, savo nuomonę pirmiausia grindžia kalbiniais argumentais. Lietuvių kalbos rašyba lieka tokia pati. Seimo sprendimu kalba nėra keičiama ir raidės x, w ir q nėra įtraukiamos į mūsų abėcėlę. Respondentų teigimu, jokio kėsینimosi į lietuvių kalbos rašybos normas čia nėra. Kas kita būtų, „jeigu mūsų uoga, vyšnią pradėsim rašyti su w, tai tada būtų ne. Tikrai netvarkinga ir aš pats nesuprasčiau, kodėl to reikia“ (V 48).

Respondentų supratimu, pernelyg daug reikšmės teikiama taisyklingai tarčiai. „Jeigu perskaitydami suklystame, tai nereikia iš to daryti problemos. Mes esame savo šalyje, Lietuvoje. Mes neprivalome taisyklingai perskaityti tų pavardžių“ (V 65). Europoje, kurioje daug kalbų ir atitinkamai daug skirtingos rašybos sistemų, originali asmenvardžių rašyba yra „jau daug dešimtmečių arba net kelis šimtmečius įsigaliojusi praktika“ (V 65), o Lietuvoje originali asmenvardžių rašyba gyvuoja jau beveik 30 metų. Visuomenė kasdien tai mato visoje lietuviškoje žiniasklaidoje. „Žmonės, kurie bent ką skaito internete, tą mato kasdien, ir ne tik internete. Išėję į gatvę mato „Maxima“ su x raide arba „Swedbank“ (V 65). Tos raidės jau tris dešimtmečius egzistuoja lietuvių kalboje, ir ne tik asmenvardžiuose, bet ir įmonių, įstaigų pavadinimuose, prekių ženkluose. Per tuos tris dešimtmečius lietuvių kalba dėl to nesugriuvo. Valstybinės kalbos įstatymo tai neneigia ir lietuvių kalbos sistemai tai nedaro neigiamos įtakos. Suprantama, galima būtų daryti išlygą kalbant apie Lietuvos piliečių dokumentus ir galima būtų sakyti, „kad Valstybinės kalbos įstatymas dokumentų atžvilgiu turi būti griežtesnis negu kitko, kas reiškia viešojoje erdvėje“ (V 65). Bet, respondentų teigimu, neišivaizduojama, kaip tai būtų galima argumentuoti kalbiškai – „vienu atveju tai kenkia lietuvių kalbos sistemai, o kitu atveju neveikia jos“ (V 65).

Nemažai respondentų, pritariančių Seimo sprendimui, teigia, kad šis sprendimas yra ne kalbos, o asmenvardžio klausimas. Asmens vardas, pavardė daugeliu atvejų yra tai, kas paveldima. Asmenvardžiai yra kitokie, negu kiti žodžiai, ir mūsų kalboje jie elgiasi kitaip, negu kitos kalbos dalys. Todėl asmenvardžiai galėtų turėti visai kitokią „savitą reguliavimą“ (V 48). Respondentų teigimu, „tai žmogaus teisių srities objektas“ (M1 52). Nėra gerai, jeigu Lietuvos pilietis neturi galimybės į asmens dokumentą įsirašyti savo protėvių pavardės, „kuri, pavyzdžiui, bajoriška pavardė beveik ten kokie 400 metų, ir staiga jam neleidžiama to daryti. <...> Neva tai kenkia kalbai, dar kažkas, dar kažkas“ (V 58).

Dauguma respondentų neabejoja, kad originali rašyba ypač aktuali mišrioms santuokoms, nes asmenvardžio forma tiesiogiai susijusi su pilietybės išsaugojimu, giminystės liudijimu, teisiniais palikimo ir kt. reikalais. Jeigu tų žmonių pavardėms būtų pritaikytos lietuvių kalbos rašybos ir gramatikos taisyklės, tai tie žmonės „netgi būtų kaip svetimi savo sutuoktiniams arba giminėms“ (V 48). Tokių atvejų demokratiškoje valstybėje išvis negalėtų būti. Lietuvos valstybinės kalbos politika „turėtų keistis <...> reaguodama į pasikeitusias gyvenimo socialines, politines aplinkybes, į bendrą tokių europietiškojo <...> procesą“ (M1 52).

Pritarimas Seimo sprendimui remiamas ir geopolitiniais argumentais. Karo Ukrainoje kontekste labai aiškiai matyti du poliai, tarp kurių yra Lietuva, ir dabar kaip niekad akivaizdu – „arba mes vis labiau Vakarai“, arba mes ir toliau leidžiamės būti tempiami „atgal į sovietiją“. Ta jėga „yra labai stipri, ir mes matome jos poveikį ir suprantame pavojų“ (M1 52). Respondentai teigia, kad raidžių x, w ir q klausimas ilgą laiką buvo „ideologinių ir politinių marginalų žaisliukas“ (V 58). Iš to buvo sukurta problema. Tos trys raidės ilgainiui tapo lietuvių ir lenkų supriešinimo įrankiu. Seimo sprendimas kol kas dar nevisiškai, bet „gerokai atėmė visą tą politinio žaidimo galimybę“ (V 58).

Respondentų teigimu, tautinių mažumų, o ypač lenkų integravimasis į Lietuvos gyvenimą po Seimo priimto sprendimo tik sustiprės. Dabar bus mažiau politinio manipuliavimo galimybių ir daugiau socialinės įtraukties. Etniniai lenkai turi teisę užsirašyti pase savo pavardę taip, kaip giminės tradicija lemia. Namie jie kalbės lenkiškai, bet atėję į viešą erdvę, kur kalbama valstybine kalba, jie kur kas noriau ir su didesniu pasididžiavimu dabar kalbės lietuviškai. Lietuviai šiuo Seimo sprendimu įgis daugiau palankumo ir kartu daugiau palankumo įgis valstybė. „Jau vien dėl to, kad mes jiems nepasakome ne, tu neturi teisės į savo tą istorinę pavardę“ (M1 52).

2.4. Argumentavimo analizės apibendrinimas

Apibendrinant galima teigti, kad abiejų respondentų grupių – pritariančių Seimo sprendimui ir jam nepritariančių – *argumentum pro* ir *argumentum contra* pačia savo esme yra labai panašūs, kad ir kaip paradoksaliai tai skambėtų (Eemeren, Grootendorst 2003: 12; plg. Koženiauskiene 2009: 147–162). Kaip parodė tyrimas, didele dalimi tai lemia sutampanti topika: raidynas, gebėjimas perskaityti, kalbos normos, santykiai su Lenkija, tautinių mažumų integravimas(is), asmens teisės (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Pritariančių Seimo sprendimui ir jam nepritariančių topika, pagrindinės tezės ir argumentai

Tezė	Topika	Tezė
Lietuvių abėcėlė keičiama.	RAIDYNAS	Lietuvių abėcėlė nekeičiama.
Argumentai: Įvedamos naujos raidės, kurių nėra abėcėlėje. Lietuviškas raidynas evoliucionavo per šimtmečius, ir ne nuo Mažvydo laikų, o nuo dar seniau. Dabartinis raidynas yra idealus, nes juo galima išreikšti visus garsus, tad nėra prasmės jo keisti.		Argumentai: Lietuvių abėcėlė nesikeičia. Ne tik x, w, q, bet ir kitos raidės jau beveik tris dešimtmečius gyvuoja lietuvių kalboje: prekių ženkluose, užsienio įmonių pavadinimuose ir kt. Mes nepradėjome rašyti <i>uogos</i> ar <i>vyšnios</i> su w. Taigi, raidynas lieka toks pat.
Tezė	GEBĖJIMAS PERSKAITYTI	Tezė
Gebėti perskaityti yra svarbu.		Gebėti perskaityti yra nesvarbu.
Argumentai: Svetima rašyba apsunkina skaitymą, o sykiu ir teksto suvokimą. Žmogus jaučiasi bejėgis nemokėdamas kalbų. Atsiranda asmenvardžių nebuvėlių, tariant iškraipomos pavardės.		Argumentai: Taisyklingai tarčiai skiriama per daug reikšmės. Visuomenė neprivalo asmenvardžių perskaityti taisyklingai. Išimtis čia galėtų būti daroma nebent žurnalistams, kurie turėtų gebėti tinkamai įvardyti asmenį.

Tezė	KALBOS NORMOS	Tezė
Kalbos normos pažeidžiamos.		Kalbos normos nepažeidžiamos.
Argumentai: Rašytinė ir sakytinė kalba yra glaudžiai susijusios. Tariant asmenvardį dažnai nelinksniuojama, prasilenkama ne tik su tarties, bet ir gramatikos normomis. Tai veda kalbos funkcijų, o sykiu ir pačios kalbos nykimo link.		Argumentai: Kalbos pokyčiai yra natūralus dalykas. Asmenvardžiai, priklausantys tikrinių daiktavardžių sistemai, kalboje gyvuoja kitaip negu bendriniai. Su kalbos normomis jie mažiausiai susiję ir galėtų būti reguliuojami ne kalbos, o kitais įstatymais.
Tezė	SANTYKIAI SU LENKIJA	Tezė
Tai netinkamas politinis žingsnis.		Tai tinkamas politinis žingsnis.
Argumentai: Dėl politinio spaudimo padaryta nuolaida Lenkijai, nes taip norėjo kita valstybė. Lietuvos piliečiai to neprašė.		Argumentai: Problema sukurta iš nieko ir tuo vidus ir užsienio politikoje ilgą laiką buvo manipuliuojama. Trys raidės tapo lietuvių ir lenkų supriešinimo įrankiu. Problema dar nėra iki galo išspręsta, bet nuveikta daug.
Tezė	TAUTINIŲ MAŽUMŲ INTEGRAVIMAS(IS)	Tezė
Tautinės mažumos neintegruojamos.		Tautinės mažumos integruojamos.
Argumentai: Nusigręždama nuo valstybinės kalbos, valdžia nesugeba integruoti į visuomenę tautinių mažumų. Jeigu nėra valstybės pozicijos dėl švietimo, istorijos, kalbos, – nėra pačios valstybės.		Argumentai: Etniniai lenkai, turintys teisę į savo istorinę giminės pavardę, palankiau vertins Lietuvą ir labiau įsilies į valstybės gyvenimą.
Tezė	ASMENS TEISĖS	Tezė
Piliečio teisė į autentišką savo asmenvardžio formą yra abejotina.		Pilietis turi teisę į autentišką savo asmenvardžio formą.
Argumentai: Jeigu pavardė ir vardas galėtų būti laikomi privačia asmens nuosavybe, tai tik labai unikalia prasme, nes pats asmuo, jei neliktų visuomenės, su savo vardu ir pavarde nelabai ką galėtų nuveikti. Asmenvardis pirmiausia identifikuoja asmenį kitiems ir yra reikalingas tol, kol yra kitų visuomenės narių, kad jie pajęgtų tą asmenį įvardyti. Laisvė ir įvairovė nėra savaime gerai.		Argumentai: Asmuo turi turėti teisę išsaugoti protėvių pavardę, nes tai jo tapatybės dalis, jo giminės liudijimas.

Respondentai, aiškiai nepritarantys Seimo sprendimui ar abejojantys dėl jo, tarp kalbinių argumentų dažniausiai pateikia rašytinės ir sakytinės kalbos neatitiktį – sunku perskaityti asmenvardžius (ir ne tik juos), užrašytus su raidėmis x, w ar q, ir juo labiau būtų sunku skaityti įvedus diakritikus. Laimos Kalėdienės ir Onos Aleknavičienės (2024: 43–62) straipsnyje teigiama, kad įgyvendinus projektą, leidžiantį rašyti asmenvardžius su visais kitose kalbose vartojamais diakritiniais ženklais (jų būtų apie 120), reikėtų pertvarkyti visus elektroninius valstybės registrus, be to, kitose šalyse tokios praktikos paprastai nesilaikoma, pvz., pagal Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos (ICAO) mašininio skaitymo kelionės dokumentų reglamentą, diakritiniai ženklai nerašomi (ten pat: 54). Svarstant diakritikų įvedimo galimybę, nuo kalbinių argumentų dažniausiai pereinama prie techninių, ideologinių, politinių,

kuriais remiasi abi viena kitai prieštaraujančios pusės. Kitaip tariant, gebėjimas skaityti yra vienas iš dažniausiai vartojamų topų abiejų pusių argumentuose. Tarkim, kalbant apie asmenvardžius originalo kalba lotyniškais rašmenimis, įskaitant diakritikų gausą, kalbos požiūriu matoma ir visiška prapultis, ir susitaikymas, juk „viskas pasaulyje dabar tokiu greičiu kinta“ (M 57). Dalis respondentų išsako savo nuogąstavimus, kad negebės asmenvardžių nei perskaityti, nei ištart. Kita dalis, argumentavimą labiau siedama su žmogaus teisėmis, teigia, kad vardų ir pavardžių rašymas su visais diakritikais yra tik laiko klausimas ir priklauso nuo techninės pažangos. „Bet jeigu žmonės išskrenda į Mėnulį, tai šitam dalyke nerasti techninių sprendimų man šiek tiek juokingai atrodo“ (V 48).

Nepritariantys respondentai, kaip jau minėta, labiau linkę remtis teisiniais argumentais: Seimo sprendimas priimtas apeinant Konstituciją, nesilaikant įstatymų (plg. Kūris 2022; Kalėdienė, Aleknavičienė 2024: 43–62). Be kita ko, kaip jau teigta, išryškėja ir politiniai (nuolaidų kitai valstybei), ir ideologiniai (asmens ir valstybės sąsajų) argumentai. Nepritariančių Seimo sprendimui topiką sudaro: raidynas, gebėjimas perskaityti, kalbos normos, santykiai su Lenkija, tautinių mažumų integravimas(is), asmens teisės (žr. 1 lentelę), be to, dar tautinė tapatybė, valdžios kritika: jos požiūris į valstybinę kalbą ir į įstatymus (žr. 2 lentelę.)

2 lentelė. Papildoma nepritariančiųjų Seimo sprendimui topika, pagrindinės tezės ir argumentai

Topika	Tezės ir argumentai
TAUTINĖ TAPATYBĖ	Tezė. Tai kelia pavojų tautinei tapatybei. Argumentai: Dabar kalba neberūpi taip, kaip jos draudimo metais ar Sąjūdžio laikais. Kalba nėra svarbi, kol nėra identiteto problemų. Nykstant kalbai, nyksta ir tautinė tapatybė.
VALDŽIOS KRITIKA (požiūris į valstybinę kalbą)	Tezė. Valdžios požiūris į valstybinę kalbą negatyvus. Argumentai: Valdžia nesuvokia, kad valstybinės kalbos monopolis viešajame valstybės gyvenime yra būtinas, nes bet kokios išimty silpnina patį valstybingumą.
VALDŽIOS KRITIKA (požiūris į įstatymus)	Tezė. Valdžia nesilaiko įstatymų. Argumentai: Seimo sprendimas priimtas pažeidžiant Konstituciją ir Kalbos įstatymą. Valdžia nepaiso įstatymų ir užsiima teisiniu nihilizmu.

Dauguma nepritariančiųjų išsako savo kritiką tuometinei valdžiai. Kai kurie linkę kovoti „dėl trijų raidžių“ (V 62) kaip dėl lietuviškos tapatybės simbolio, kaip dėl valstybės likimo ir minėtąjį sprendimą laiko didele klaida. Yra respondentų, neigiamai vertinančių minėtąjį sprendimą vien dėl teisinių priežasčių.

Respondentai, palankiai vertinantys Seimo sprendimą, sako suprantantys priešišką kitos pusės nusiteikimą – tai gali būti emocijos, giliai glūdinčios trauminės patirtys, įsigėrusios į lietuvių sąmonę dar nuo spaudos draudimo ar Vilniaus krašto okupacijos laikų. Nepritarimas Seimo sprendimui vadinamas tam tikra lietuvių „savisauga arba savigyna“ (V 48). Lietuviai yra patyrę prievartinį rusifikavimą spaudos draudimo laikais, ir nesvarbu, kad dabartinė visuomenė to neatsimena – „istorija dar yra pakankamai gyva“ (V 48). Galbūt neigiamos emocijos ir nepalankus Seimo sprendimo vertinimas kelia asociacijų su lietuvių kalbos draudimu, o sykiu ir su lietuviškos tapatybės, visos valstybės naikinimu. „Mes vargom, po to atgavom, o dabar vėl kažkas kėsina“ (V 48). Pasak respondentų, vadinamoji trijų raidžių problema visa savo esme yra ne kalbinis, o politinis ir žvelgiant giliau – psichologinis reiškinys, glaudžiai susijęs su vadinamuoju lenkų klausimu. Galbūt Seimo sprendimui prieštaraujanti pusė negali, nenori ar nedrįsta pripažinti, kad nepritarimo „priežastis yra polonofobija“ (V 65).

3 lentelė. Papildoma pritariančiųjų Seimo sprendimui topika, pagrindinė tezė ir argumentai

Topika	Tezė ir argumentai
POLONOFOBIA	Tezė. Vilnijos kraštas galintis ir vėl tapti lenkų. Argumentai: Yra žmonių, kurie nuogąstauja dėl Vilniaus krašto sulenkinimo. Jie turbūt mano, kad jau sulietuvino visą viešąją erdvę. Ir štai dabar mūsų piliečiai lenkai imsią rašyti savo vardus ir pavardes savaip. Tada čia gyvenantys lenkai pasijusią kaip šeimininkai. Jie ne tik versią lenkiškai rašyti jų pavardes, bet ir tarti, nors mes nemokam lenkų kalbos. Vėl galim grįžti prie situacijos, kai Vilniaus kraštas buvo okupuotas. Taip manyti tiesiog kvaila. Lenkija neturi jokių teritorinių pretenzijų.

3. Išvados

Atlikus tyrimą, išaiškėjo gana platus 2022 m. sausio 18 d. Seimo priimto įstatymo, leidžiančio Lietuvos piliečių pavardes rašyti visais lotyniškais rašmenimis, tik be diakritinių ženklų, vertinimo spektras – nuo labai nepalankaus iki pakylėtai palaikančio. Kokybinė pusiau struktūruotų interviu turinio analizė ne tik atskleidė požiūrio į Seimo sprendimą įvairovę, bet ir leido išgryninti argumentus, kuriais remiamasi palankiai ar nepalankiai vertinant minėtąjį sprendimą.

Dauguma abiejų viena kitai prieštaraujančių pusių argumentų remiasi ta pačia logine topika:

- raidynas,
- gebėjimas perskaityti,
- kalbos normos,
- santykiai su Lenkija,
- tautinių mažumų integravimas(is),
- asmens teisės.

Vieniems į lietuvišką raidyną ateina naujos raidės, kitiems abėcėlė lieka tokia pati; vieni kalbą suvokia kaip nedalomą rašytinės ir sakytinės kalbos sistemą, kur raštas glaudžiai susijęs ne tik su tarimu, bet ir su gramatika; kiti sakytinės kalbos nesusieja; vieniems tai kalbos normų pažeidimas, vedantis kalbos mirties link, kitiems tai natūralūs kalbos pokyčiai, nes bet kuri kalba su laiku vis paprastėja; vieni tai suvokia kaip nereikalingas nuolaidas Lenkijai, kiti laiko politiniu laimėjimu, gerinančiu šalių tarpusavio santykius; vieni kaltina valdžią nesugebant integruoti tautinių mažumų, kiti atvirkščiai – sako, kad Seimo sprendimas padės integruotis; vieniems tai vienas iš svarbiausių kalbos politikos dalykų, kitiems – žmogaus teisių objektas.

Į nepritariančiųjų Seimo sprendimui argumentų loginę topiką, be jau minėtosios abiem pusėms būdingos topikos – raidyno, gebėjimo perskaityti, kalbos normų, santykių su Lenkija, tautinių mažumų integravimo(si), asmens teisių, – įeina:

- tautinė tapatybė,
- valdžios kritika:
 - požiūris į valstybinę kalbą,
 - požiūris į įstatymus.

Be kalbinių argumentų, abi pusės remiasi teisiniais, socialiniais, politiniais, geopolitiniais, ideologiniais argumentais. Seimo sprendimui nepritariančiai ar dėl jo abejojanti pusė dažniausiai pasitelkia kalbinius, teisinius ir ideologinius argumentus. Pritariančioji pusė labiau linkusi remtis socialinės įtraukties, politiniais ir geopolitiniais argumentais.

Palankiai Seimo sprendimą vertinančių respondentų įžvalgos leistų kalbėti apie prieštaraujančiajai pu-sei būdingus emocinius argumentus, turinčius psichologinį, trauminį aspektą, sietiną su polonofobija, bet tai jau kito straipsnio tema.

Padėka. Dėkoju visai projekto grupei, atvėrusiai man socialinių mokslų tyrimo perspektyvas ir leidusiai mokytis bei tobulėti, o labiausiai dėkoju geranoriškiems pašnekovams – be nuoširdžių ir atvirų interviu su Jumis ši jautri tema nebūtų plačiau panagrinėta.

Literatūra

- Aleksandravičius, A. 2019. Argumentavimo raiška Lietuvos politinių partijų vykdomoje lėšų rinkimo komunikacijoje. *Parlamento studijos: mokslo darbai* 26, 45–68. DOI:10.51740/ps.vi26.30
- Alexander, N., von Scheliha, A. 2014. *Language Policy and the Promotion of Peace: African and European Case Studies*. (1st ed.). Pretoria: UNISA Press.
- Andrews, E. (ed.). 2018. *Language Planning in the Post-Communist Era: The Struggles for Language Control in the New Order in Eastern Europe, Eurasia and China*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Beswick, J. 2007. *Regional Nationalism in Spain: Language Use and Ethnic Identity in Galicia*. Clevedon: Multilingual Matters. DOI:10.14198/raei.2008.21.12-1
- Bermel, N. 2007. *Linguistic Authority, Language Ideology, and Metaphor: The Czech Orthography Wars*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. DOI:10.1515/9783110197662
- Blumenau, J., B. E. Lauderdale. 2024. The Variable Persuasiveness of Political Rhetoric. *American Journal of Political Science* 68 (1), 255–270. DOI:10.1111/ajps.12703
- Bonacina-Pugh, F. (ed.). 2024. *Language Policy as Practice: Advancing the Empirical Turn in Language Policy Research*. Palgrave Macmillan. DOI:10.1007/978-3-031-55783-5
- Canagarajah, S. (ed.). 2017. *The Routledge Handbook of Migration and Language*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Cooper, R. L. 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press.
- Cooper, R. L. 2010. *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press.
- Couldry, N., A. Hepp. 2013. Conceptualizing Mediatization: Contexts, Traditions, Arguments. *Communication Theory* 23, 191–202. DOI:10.1111/comt.12019
- Dai, Y., A. Kustov. 2022. When Do Politicians Use Populist Rhetoric? Populism as a Campaign Gamble. *Political Communication* 39 (3), 383–404. DOI:10.1080/10584609.2022.2025505
- Flick, U. 2018. *An Introduction to Qualitative Research*. (6th ed.). SAGE Publications Ltd. <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/an-introduction-to-qualitative-research/book261109>
- Georgiou, V. 2011. Intended and Unintended Effects of Language Planning: Insights from an Orthography Debate in Cyprus. *Language Policy* 10 (2), 159–182. DOI:10.1007/s10993-011-9201-z
- Habernal, I., H. Wachsmuth, I. Gurevych, B. Stein. 2018. Before Name-Calling: Dynamics and Triggers of ad Hominem Fallacies in Web Argumentation. *Proceedings of the Conference of the NAACL*, 386–396. DOI:10.18653/v1/N18-1036
- Hogan-Brun, G., U. Ozolins, M. Ramonienė, M. Rannut. 2008. Language Politics and Practices in the Baltic States. *Current Issues in Language Planning* 8 (4), 469–631. DOI:10.2167/cilp124.0
- Jones, M. C. 2015. *Policy and Planning for Endangered Languages*. Cambridge University Press.
- Jurgelionytė, A. 2015. Europinė dimensija Lietuvos referendumų kampanijose. *Informacijos mokslai* 71, 7–24. DOI:10.15388/Im.2015.71.8329
- Kalėdienė, L., O. Aleknavičienė. 2024. Language Policy in Lithuania: Current Issues in the Legal Framework. *Current Issues in Language Planning* 26 (1), 43–62. DOI:10.1080/14664208.2024.2331590
- Kavaliauskaitė, J. 2018. Anapus „myli – nemyli“? Lietuvos rinkėjų personalizuotų politinių simpatijų argumentai. *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje*. M. Jastramskis (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 179–226.

- Kessler, S., M. Pantermöller (eds.). 2020. *The Social Status of Languages in Finland and Lithuania: A Plurimethodological Empirical Survey on Language Climate Change*. Berlin: Peter Lang.
- Koszowy, M., D. Walton. 2017. Profiles of Dialogue for Repairing Faults in Arguments from Expert Opinion. *Logic and Logical Philosophy* 26 (1), 79–113. DOI:10.12775/LLP.2016.014
- Koszowy, M., K. Budzyska, M. Pereira-Fariña, R. Duthie. 2022. From Theory of Rhetoric to the Practice of Language Use: The Case of Appeals to Ethos Elements. *Argumentation* 36, 123–149. DOI:10.1007/s10503-021-09564-0
- Koženiauskienė, R. 2001. *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Koženiauskienė, R. 2009. *Juridinės retorikos pagrindai*. Vilnius: Registrų centras.
- Kūris, E. 2022. Konstitucijos nereikia, įstatymo nereikia: apie vieną Vyriausybės poįstatyminių teisės aktų ir vieną pirmosios instancijos teismo sprendimą. *Vilnius University Open Series: Kelyje su konstitucija*, 118–166. DOI:10.15388/KSK.2022.7
- Laihonen, P., M. Sloboda, A. Zabrodska (eds.). 2016. *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Linkevičiūtė, V. 2011. *Lietuvos ir Didžiosios Britanijos vadovų konfliktinės komunikacijos diskursas (1998–2008): retoriniai-kognityviniai ypatumai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lo Bianco, J. 2015. Exploring Language Problems through Q-Sorting. *Research Methods in Language Policy and Planning: A Practical Guide*. (1st ed.). F. M. Hult, D. C. Johnson (eds.). Oxford, UK: John Wiley & Sons.
- Miliūnaitė, R. 2022. *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Oakes, L., Y. Peled. 2017. *Normative Language Policy: Ethics, Politics, Principles*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI:10.1017/CBO9781316534267
- Plung, D. 2024. Job Interview Preparation: A Practical Exercise in the Rhetoric of Oral Argument. *Business and Professional Communication Quarterly* 87 (1), 177–193. DOI:10.1177/23294906221142541
- Ramonienė, M. (moksl. red.). 2022. *Sociolingvistinė Lietuvos panorama: gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ricento, T. 2000. Historical and Theoretical Perspectives in Language Policy and Planning. *Ideology, Politics and Language Policies: Focus on English*. Th. Ricento (ed.) Amsterdam: John Benjamins. 9–24.
- Ricento, T. 2014. *Language Policy and Political Economy: English in a Global Context*. New York: Oxford University Press.
- Ricento, T. 2019. *Language Politics and Policies: Perspectives from Canada and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Savski, K. 2024. *Language Policy in Action*. Cambridge University Press. DOI:10.1017/9781009385138
- Schmid, C. L. 2001. *Politics of Language: Conflict, Identity, and Cultural Pluralism in Comparative Perspective*. First edition. Oxford University Press.
- Smetonienė, I. 2014. Kalbos vieta valstybių politikoje: standartinių kalbų susikūrimas. *Parlamento studijos: mokslo darbai* 16, 82–103.
- Spolsky, B. 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. 2021. *Rethinking Language Policy*. Edinburgh: Edinburgh University Press. DOI:10.1515/9781474485487
- Urbutis, V. 2007. *Lietuvių kalbos išdavystė*. Vilnius: Margi raštai.
- Vaičekauskienė, L. (sud.). 2017. *Lietuvių kalbos idealai. Kaip keitėsi geriausios kalbos idėja*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Vaičekauskienė, L., N. Šepetys (sud.). 2016. *Lietuvių kalbos ideologija: Norminimo idėjų ir galios istorija*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Vaičekauskienė, G. 2019. *Lietuvos politinių lyderių retorikos projektavimas ir sugestyvumo išraiškos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Vaišnienė, D. 2014. Europos kalbų poveikslas: esminiai kalbos politikos klausimai ir kryptys. *Parlamento studijos: mokslo darbai* 17, 18–37.

- Van Eemeren, F. H., R. Grootendorst. 2003. *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-dialectical Approach* (1st ed.). Cambridge: Cambridge University Press. DOI:10.1017/CBO9780511616389
- Vukotić, V. 2019. *Language Serves the People, not the Other Way Around!: Ideologies of Language in Lithuania, Norway, Serbia and the Baltic, Scandinavian and Ex-Yugoslav Regions. A Typological Perspective on Metalinguistic Media Discourses and Language Policies: doctoral dissertation, humanities, philology*. Lietuvių kalbos institutas.

Įteikta 2024 m. gruodį

Priimta 2025 m. kovą